

24. RAHVUSVAHELINE NIMETEAADUSE KONGRESS BARCELONAS

5.–9. septembrini 2011 peeti Barcelona Ülikoolis 24. rahvusvaheline nimeteaaduse kongress seekordse pealkirjaga „Nimed igapäevaelus”. Suurema kongressi raamesse olid korraldajad mahutanud ka oma väiksema nimekonverentsi katalaani identiteedi tugevdamiseks. Kongressil peeti palju katalaani-keelseid ettekandeid ja pidulikke kõnesid, mille sisu võisid keeleoskamatud enamasti vaid aimata. Kongressi umbes 600 osavõtjast oli rohkem kui neljandik katalaane. Kõige rohkem osavõtjaid oli Euroopast, aga esindatud oli nimeuurijaid kõikidest ilmajagudest. Peale katalaani keele kõlasid ettekanded veel oksitaani, hispaania, saksa, prantsuse ja inglise keeles. Kongressi raames tutvustati ka kolme viimase aasta jooksul ilmunud onomastikaraamatuid ning võis osaleda erinevates töötubades. Eestit esindas kongressil seitse teadlast.

Ettekanded olid jaotatud kaheteistkümnesse paralleelsektsiooni: terminoloogia; nimeteaaduse teooria; nimeteaadus ja keeleteadus; nimed ühiskonnas; isikunimed; kohanimed; nimeteaadus ja ajalugu; nimeteaadus ja geograafia; nimeteaadus ja kultuur; kartograafia ja

kohanimed; nimeteaadus ja standardiseerimine; Kataloonia nimeteaadus.

Kui tegemist on nii suure hulga ettekannetega, siis jääb midagi olulist paratamatult kuulamata. Siinne tutvustatavate ettekannete valik on tehtud allakirjutanute huvist lähtudes, kuid silmas on püütud pidada ka maailma nimeuurimise trende, ettekannete uudsusust ning lähinaabrite nimeuurijate huvisid.

Vanad ja uued suunad. Ainukese plenaarettekande pidas Helen Kerfoot, kes tutvustas tööd, mida teeb ÜRO kohanimeekspertide rühm (UNGEGN), püüdes edendada maailma riikides kohanimealast teadlikkust. Paljudes maailma riikides pole kohanimed kaartidele jõudnud, pole nimesid üldse olemas või pole olemas nimede eest vastutavat organit. Üleilmastuvas maailmas on tähtis tunda täpseid kaarte ja teada kohanimesid. Näiteks tõi ta Haiti maa-värinapiirkonna, kuhu oleks võinud jaanuaris 2010 abi kiiremini jõuda, kui oleksid olemas olnud paremad kaardid. ÜRO on viimasel ajal palju tööd teinud, et arenevatel maadel oleksid käepärast vahendid, millega oma aadressisüsteeme ja kohanime haldamist parandada.

Kõige uudsema teoreetilise vaatenurga pakkus Horst M. Müller (Bielefeldi Ülikool), lähenedes pärisnimedele neurokognitiivsest aspektist. Selgus, et nimede tundmise keskus asub inimese paremas ajupoolkeras ning et nimede äratundmine toimub teistmoodi ja aeglasemalt kui nimisõnade äratundmine. Pärisnimede jaoks eksisteeriks justkui eraldi alasüsteem, mis näitab nimede erilist rolli keeles.

Bogdan Ažnjuk (Kiiev) tegeleb endistes Nõukogude liiduvabariikides elavate inimeste nimede kirjutamise probleemidega. Ettekandes olid vaatluse all nii venelaste nimede kirjutamine (uuesti) kehtestatud rahvuskeelses keskkonnas kui ka põhirahvuste esindajate nimede ümbertranskribeerimine vahepeal venestuse alla langenud kirja-piltidest. Vene keelest väga erinevate keelte puhul võib kurioosumeid põhjendada läbimõtlematuse, järjekindlusetuse või riigikeele apologetide liigse jäikusega (siin said kriitika osaliseks ka läti nimekirjutusreeglid). Aga lähisugulaskeelte vene ja ukraina keele puhul on ukrainapärase nimekirjutuse juurutamine veel palju keerukam. Ukraina elanikud, kelle jaoks kodakondsus, põlvnemine (sh perekonnanime päritolu), emakeel ja identiteet on keeruliste suhete kompleks, võivad oma nimede kirjutamise juures ikka üles tõsta küsimusi, mida on võimatu lihtsa korraldusega reguleerida.

Christiane Schiller (Berliini Humboldti Ülikool) pidas huvitava ettekande pentertonüümidest (talupoja lisanimena kasutatavatest äia nimedest). Ida-Preisimaa leedukeelses nurgas levis XVIII sajandil lisanimede kirjutamise mall, kus ülimalt sageli korduvad sõnad (tänapäeva kirjaviisis) *žentas* 'väimees', *preikšas* 'lese teine mees' ja *užkurys* 'koduväi'. Need sõnad on tavaliselt liitunud äia nimele, harvem eesnimemele, sagedamini lisanimele, mida võis juba siis tihti tõlgendada kindlakskuju-
nenud kohanime. Nendest liitsõna-

listest lisanimedest sai hiljem ka määrgataval arvul uusi talunimesid. Preisimaa sakslase jaoks olid sellised nimeelemendid läbipaistmatud, neid kanti kaartidele nagu harilikke kohanimesid. Sellise nähtuse tekkepõhjuseks oli noorte meeste ränne tihedasti asustatud Leedu osadest Ida-Preisimaale, kus suurte talude peremehed andsid väimehele hea meelega tütre ja veidi maad harimiseks.

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen (Kopenhaageni Ülikool) pakkus nime-teaduse õpetamiseks välja uudse idee, mida ta ühe semestri jooksul oli oma ülikoolis juba katsetanud. Kursuse eesmärk oli tutvustada kohanimeuurimist ja selle rolli ajaloolises geograafias erinevate erialade (keeleteaduse, ajaloo, arheoloogia, geograafia jt) üliõpilastele. Kursuse lõpus pidi iga üliõpilane kirjutama viie kihelkonna kohanimedest ajaloolis-geograafilise ülevaate.

Carol Hough ja Ellen Bramwell (Glasgow' Ülikool) tutvustasid šotikeelsete sõnade ja kohanimede projekti, mille käigus tutvustati rahvale omakeelseid sõnu ja kohanimesid ning nende tähendusi. Koolilapsed ja teised võisid sõnade, kohanimede ja tähenduste üle arutleda projekti koduleheküljel, Facebookis ja Twitteris. Õpetlased said rahvale vahendada nimeteaduslikku kirjandust. Projekti eesmärgiks oli tugevdada šoti keele staatust ühiskonnas.

Sotsioonomastika. Kompaktsuse ja eesmärgistatusega jäi silma sotsioonomastika sektsioon „Nimed ühiskonnas”. Selle alateema juhid olid Elwys De Stefani (Berni Ülikool) ja Terhi Ainiala (Kodumaa Keelte Uurimiskeskus, Helsingi). De Stefani on uurinud nimesid peamiselt vestlusanalüüsi, aga ka sotsioonomastika, pragmaatika ja diskursuse analüüsi meetodeid kasutades. Vestlusanalüüs võimaldab täpselt jälgida nime kasutamist kontekstis ning ümber hinnata seda, mida üldse saab nimeks pidada. Sama meetodiga on Terhi Ainiala koos Hanna Lappalai-

neniga (Kodumaa Keelte Uurimiskeskus) uurinud Helsingi linnaosa Vuosaa-ri elanike suhtumist, arvamusi ja linna-osa jagamist uueks ja vanaks. Vestlus-situatsioonis ähmastuvad erinevate nimekategoriate piirid, samuti nimede ja nimisõnade piirid – seda on uurinud Paula Sjöblom (Turu Ülikool) koos Terhi Ainialaga.

Eesti-vene juurtega Maimu Berezki-na (Oslo Ülikool) on uurinud, kuidas nimetavad Norra pealinna kohti norra-lased, poolakad ja pakistanlased. Vaa-deldi, milliseid kohanimesid peetakse heaks ja milliseid halvaks, milliseid mitteametlikke tänava- ja linnaosa-nimesid kasutatakse ning kas võõral maal kauem elamine paneb rohkem väärtustama nimesid, mis viitavad kohalikule ajaloole, kultuurile ja väärtustele.

Evar Saar (Võru Instituut) rääkis, kuidas tänapäevased talunikud Võru-maal on nimesid andnud oma põldude-le. Valdavaks on saanud nimetamis-tüüp, mille aluseks on põllu rendileand-ja või naabruses elava inimese nimi. Ees- ja perekonnanime vaheldus sõltub sellest, kui heades või lähedastes suhe-tes ollakse. Süsteem areneb edasi suu-nas, kus ühe rendileandja kodulähe-dast põldu nimetatakse eesnimega, kaugemal asuvat põldu perekonnanime-ga. Harvem on nimi pandud koha peal leiduva objekti, näiteks alajaama, postirea, siloaugu jms järgi. Pinnase iseloom ega viljakus pole enam nime-andmisel tähtsad, pigem pälvib tähele-panu põllu kuju.

Gunnstein Akselberg (Bergeni Üli-kool) pidas ettekande, mis äratas kül-lalt suurt tähelepanu kriitikaga, et end sotsioonomastikaks nimetavad uuri-misteemad püüavad küll luua sidet nimede ja ühiskonna vahele, aga väga vähe on märgata tänapäeva sotsioling-vistika meetodite kasutamist. Tegel-dakse peamiselt kogutud nimematerja-li analüüsimisega, suurte andmehulka-dega, esitatakse võrdlusi ajateljel, kuid

nimeandjate sotsiaalse tausta selgita-misele pole pööratud piisavalt tähelepa-nu. Ülemaailmselt uuritakse kõige roh-kem eesnimemoodi, aga arvestatakse ainult kindlaks kujunenud kompleksi makrosotsiaalseid näitajaid (sissetule-kut, haridustaset, elukohta), mis oli iseloomulik sotsiolingvistika kujunemi-se ajale (1960. aastatele). Tema ette-kande kommentaariks võiks öelda, et Põhjamaade, sh Soome sotsioonomasti-ka on tegelikult palju mitmekesisem. Näiteks linnakohanime uurimise näol on tegemist teedrajava nähtusega. Viimasel ajal on siin kasutusele võetud ka lingvistiliselt usaldusväärsemaid meetodeid (nt Terhi Ainiala).

Sõnaraamatud. Peeter Päll (EKI) tutvustas eesti kohanimesõnaraamatu projekti (2009–2013). Selle tulemusena avaldatavas raamatus tutvustatakse Eesti umbes 6000 suurema koha nime päritolu ja nende kohtade lugu. Tähele-panu pööratakse erinevatele ajaloolis-tele nimekujudele, nime hääldusva-riantidele, varem selle nime kohta kir-jutatule jms ning esitatakse ka palju uut etümoloogilist informatsiooni.

Richard Coates ja Patrick Hanks (Lääne-Inglismaa Ülikool, Bristol) tut-vustasid Briti perekonnanime sõna-raamatu projekti (FaNUK). Eesmär-giks on võetud P. H. Reaney nimeraa-matu (1958) ja selle järgijate ületa-mine, omamoodi vigade parandus. P. H. Reaney, kes tugines peamiselt kesk-aegsetele allikatele, on asetanud eri-kujulisi nimesid meelevaldselt ühe märksõna alla, nüüd püütakse nimede seletamisel lähtuda nende lokaalsusest, mis on ka kirja-pildi kujunemisel olulist rolli mänginud. Uue suuremahulise uurimistöö esitletavaks ajahetkeks on võetud 1891. aasta rahvaloendus, mil-lest on olemas juba praegu kasutatav perekonnanime andmebaas. Rohkem kui sajandi tagusesse aega pöördumine on põhjendatav ka välismaiste perekon-nanimede hilisema plahvatusliku levi-kuga.

Nimed ja jäljed. Huvipakkuv oli Rocco Berardi (Bari Ülikool) ettekanne itaalia keele ja kohanime germaani päritolu apellatiividest. Langobardid (>> *Lombardia*) ja teised germaani hõimud, kes pärast Rooma riigi langemist Itaaliasse tungisid, on väga tugeva jälje jätnud sõjanduse ja põllumajanduse sõnavaras. Üldkeele sõnad, mida osalt on laenatud laiali üle maailma, nt *guardia* < langobardi **wardo*, vrd sks *Warte* 'vahitorn', polegi väga arvukad, aga näiteks liigniiskete maade kuivendamise sõnavara pärineb Itaalia põhjaosa talurahvakeeles peaaegu täielikult germaanlastelt. Kohanimedes on tuhmunud tähendusega ja erinevalt muutunud germaani sõnu veel rohkem. Nende abil võib saada ettekujutuse ka langobardidest kolonistide elukorraldusest, mis pidi võrreldes Rooma riigi aegse maaeluga olema erakordselt militariseeritud, aga põllumajanduslikult varasemast intensiivsem. Berardi töötab koos Maria Giovanna Arcamonega (Pisa Ülikool). Nende teema juures üllatab ikka ja jälle, et kohanime erakordselt tugevat germaani substraati hakati süstemaatiliselt uurima alles XX sajandi lõpus.

Eduard Blasco Ferrer (Cagliari Ülikool) pidas metoodiliselt huvitava ettekande paleosardiini keele rekonstrueerimisest kohanime põhjal. Kesk-Sardiinia mikrotoponüümides säilinud sõnu Ibeeria poolsaare kohanimedega võrreldes on jõutud järeldusele, et paleosardiini keel oli suguluses just Vahemere loodeosa ranniku keeltega ja kuulus baski keelega samasse keeleperekonda. Substraadi uurimisel on esimeseks sammuks usaldusväärsete vastavuste leidmine, nende abil tekib pilt baski ja paleosardiini keelte häälikusuhetest. Kui keele tüüpiline häälikustruktuur on rekonstrueeritud, võib Sardiinia läbipaistmatute kohanime hulgast leida juba palju uusi, tüpoloogiliselt paleosardiini kohanime hulka kuuluvaid nimesid.

Marje Joalaid (Tallinna Ülikool) rääkis eesti kohanimedest, millele võib leida paralleele teistest läänemeresoome keeltest. Paljud nimedest esinevad mitmes läänemeresoome keeles veekogude või vanade asustusnimedena, mis osutab nende suurele vanusele. Levik nii laial territooriumil võiks näidata nende ühist, mõnikord võib-olla saami, mõnikord substraatset päritolu.

Kirev nimeilm. Laimute Balode (Helsingi Ülikool, Läti Ülikool) tutvustas balti keeltes esinevaid metafoorseid ja metonüümseid hüdronüüme, Pauls Balodis (Läti Ülikool) aga läti perekonnanime koostist, millest ainult 35 % võiks arvata läti päritolu olevaks. Teised on eesti, soome, leedu, poola, vene või saksa päritolu. Ojārs Bušs (Läti Keele Instituut) vaatles läti koeranimede trende.

Minna Saarelma-Paukkala (Helsingi Ülikool) rääkis Soome nimepäevade ja nimepäevakalendrite traditsioonist, mis on tänapäeval laienenud ka lemmikloomadele.

Mariko Faster (Võru Instituut) kõneles Võrumaa kohanime naisege seotud elementidest, käsitledes nii eesnimesid, naisele viitavaid nimetusi kui ka emasloomadele viitavaid nimetusi. Feminiinseid elemente esineb vaid 2–3 protsendil kogu Võrumaa nimevarast, kuid nende hulgas on nii väga vanu kui ka päris noori nimesid. Võrreldes Põhja- ja Lõuna-Võrumaa samalaadsete kohanimedega ei ole Võrumaa nimeandjad naistemaatikaga seostanud iroonilisust.

Catherine Cheetham (Briti Kohanimekomitee) andis ülevaate Kaukasuse keelte kohanime kirevusest. Keeled on fonoloogiliselt keerukad ja nende häälikute edasiandmine on ladina tähestiku abil peaaegu võimatu, näiteks võib tuua abhaasi keele, mille kohanime transliteratsioon loodi alles hiljuti.

Teine keeleliselt kirev koht on Lõuna-Aafrika Vabariik, kus on 11 ametlikku keelt. Nobuhle Ndimande-Hlongwa ja Gugulethu Mazibuko (KwaZulu-Natali

Ülikool) vaatlesid suulu kohanime normimise raskusi. Lõuna-Aafrikas on kohanime korrastamine praegu poliitiliselt tundlik teema, paljusid eurooplaste pandud nimesid vahetatakse järkjärgult välja. On huvitav, et ametlikust paljukeelsusest hoolimata pürib riigivõim nimesid siiski fikseerima ükskeelsetena, mis tähendab aga paljudele traditsioonilistele nimedele kadumisohtu, sest need ei suuda võistelda ametlike võõrapäraste või moonutatud nimedega.

Yaïves Ferland (Laval Ülikool) vaates tänavanimedena kasutatavaid pühendusnimesid. Kuigi nimede töötlemise tehnilised vahendid üha paranevad, põhjustab pühendusnimede kirev vormistus jätkuvalt palju praktilisi probleeme.

Jonathan Roper (TÜ) värskendas pärisnimede uurijate pilku ettekandega Lõuna-Inglismaa Sussexi kahest XVII sajandi sõnavarakogust. Ühe neist on kirja pannud sõnu kogunud vaimulik, teise aga just kirjutama õppinud koolipoiss, kelle sooviks oli üles kirjutada kõigi asjade nimed. Sellises situatsioonis polegi pärisnimede ja näiteks taimenimetuste piir kuigi selge. Idiolektis läheb esmane piir pigem sealt, kus lõpevad teada asjad ning olendid ja algavad sellised, millele ei osata nime anda. J. Roper peatus pikemalt suulise traditsiooni taimenimetuste piltlikkuse, mis aitab sajandeid hiljemgi sõna või nimetuseks kasutatud väljendit bioloogilise liigiga kokku viia.

Karina van Dalen Oskam (Huygeni Instituut, Amsterdam) on koostanud korpuse, mis sisaldab 22 hollandi ja 22 inglise romaani ning mõlemast rühmast kümne teose tõlkeid inglise ja hollandi keelde. Selle korpuse põhjal on ta analüüsinud romaanides ja eri tõlkevariantides esinevaid tegelaste nimesid. Selgus, et romaanides kasutatakse rohkem isiku- kui kohanimesid. Eriti palju on isikunimesid lasteraamatutes. Korpuse põhjal saab analüüsida ka nime ja pronoomenite vaheldust ning teha muud statistikat.

Matthias Wolny (Heidelbergi Ruprecht Karli Ülikool) tutvustas itaalia jalgpalluritele antud hüüdnimesid. Nimeandmine toimub situatsioonis, kus tihti polegi nimetatavaga personaalset kontakti ning nimeandjateks on ajakirjanikud või sponsorid. Mingi silmatorkava omaduse järgi võivad hüüdnimesid anda ka meeskonna- või pereliikmed. Need hüüdnimed on enamasti positiivsed ja võivad aja jooksul muutuda või päranduda teistele. Mõnda mängijat teataksegi maailmas vaid hüüdnimega.

Peaaegu kõikide nimekongressil peetud ettekannete kokkuvõtetega saab tutvuda aadressil ftp://ftp.icc.cat/icos/GuiaDeResums_ICOS.pdf. Mitmekesine nimeilm näitab taas oma rikkusi 2014. aastal Šotimaal Glasgow's.

MARIKO FASTER,
EVAR SAAR, PEETER PÄLL